

МУГАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ

ISSN 2181-7138

№ 1 / I 2021 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия аъзалары:
Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Өсербай ӨЛЕЎОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Кеңесбай ДАУЛЕТЯРОВ
Гўлнара ЖУМАШЕВА
Батырбек КАИПБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРТАШЕВА

Шўлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Ўзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сўз ҳәм
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўан қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим ҳәм ўзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шарт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледди. Мақалада келтирилген мағлўматларға автор жуўапкер.

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Atabekov F.O. Talabalarni kasbiy – pedagogik ta’lim jarayonida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlashning ilmiy-nazariy asoslari	98
Абдуллаев А.А. Талаба қизларни жисмонан тўғри ривожланишида халқ ўйинларининг аҳамияти	102
Мардонов Ш.К., Мустафакулова Д. О роли и значении биологического образования в Узбекистане	107
Mutalova D.A. The role of independent work for students in educational process	113

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИК ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Мардонов Ш.К., Зокирова У. Восточное миниатюрно-иллюстративное искусство	116
---	-----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Seytov A.J., Alimov B.N., Quzmanova G.B. Matematikadan matnli masalalarni yechish jarayonining asosiy bosqichlari	120
Musurmonova M., Ismoilova M. Maktab ta’limida yasashga oid geometrik masalalarni yechishni amalga oshirish bosqichlari	124

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲАМ СПОРТ

Soatov E.M. Sogʻlom avlod tarbiyalashda suzishning ahamiyati	128
Хуррамов Э.Э. Жисмоний тарбия ўқитувчиларини инновацион фаолиятга тайёрлашда хориж тажрибаларидан фойдаланиш	131
Мардонов Ш.К., Исаков Дж. Особенности общего и физического развития младших школьников	136
Gimazutdinov R.G. Место и роль физической культуры в общей системе воспитания детей дошкольного возраста	140

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲАМ СПОРТ

SOG'LOM AVLOD TARBİYALASHDA SUZISHNING AHAMIYATI

Soatov E.M.

TVChDPI Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: sog'lom avlod, jismoniy madaniyat, suzish, ta'lim tizimi.

Ключевые слова: здоровое поколение, физическая культура, плавание, система образования.

Key words: healthy generation, physical culture, swimming, education system.

Ta'lim tizimini zamon talablari darajasida va erishilgan tajribalar asosida rivojlantirish orqali o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan har tomonlama sog'lom, yetuk va yuksak ma'naviyatli komil insonlar etib tarbiyalash davlatimizning ustivor yo'nalishlaridan xisoblanadi.

Keltirilgan sifatlarni shakillantirishda esa, suzishning ahamiyati kattadir. Sababi suzish bilan shug'ullanishlar kuch, tezlik, chidamlilik, egiluvchanlik va chaqqonlik kabi jismoniy sifatlarini rivojlanishiga imkon yaratadi. Suzish yosh avlodni aqliy va irodaviy tarbiyalashda ahamiyatiga ega vositadir. Suzish mashg'ulotlari va musobaqalarini to'g'ri tashkil qilish intizomlilik, tashkilotchilik, intiluvchanlik, irodalilik, quvnoqlik, ishchanlik va to'g'ri qaror qabul qilish kabi sifatlarni tarbiyalashda ijobiy ta'sir qiladi. Suzish insonni tanasini chiniqtirishda ham katta ahamiyatga ega. Shu sababdan suzish insonni sog'ligini mustahkamlashda o'ziga xos o'ringa ega hisoblanadi. Suv inson tanasini, undagi g'uborlarni tozalab, uni nafas olishini yaxshilaydi, shu orqali terni har xil tashqi omillarga qarshi chiqish uchun imunitet hosil qilishga ko'maklashadi. Suzish qaltirash va yoddan chiqarish kabi odatlarni bartaraf etish va o'z kuchiga ishonch hosil qilishga o'rgatish jihatlar bilan markaziy asab tizimiga ham ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Bular odam organizmida suvdagi jismoniy mashqlarni doimiy takrorlashlar oqibatida paydo bo'ladi. Bundan tashqari suzish ba'zi kasallanishlar oldini olish va davolashlarda qo'llaniladi. Keyingi vaqtlarda suzish davolovchi jismoniy tarbiyaning asosiy vositasi bo'lib qoldi. Suzish turli xastalik va zararli jarohatlar asoratlarini davolashda ham foydalaniladi. Shu maqsadlar yo'lida maxsus mashqlar tizimlari ishlab chiqilgan. Suv haroratini tez-tez o'zgarib turishi bola organizmini chiniqishga va turli shamollash kasaliga qarshilik ko'rsatishni oshiradi.

Ma'lumki, suzish jismoniy tarbiyaning bir turidir. Bas, shunday, ekan, badanni jismonan chiniqtirishda, organizmni yanada sog'lomlashtirishda uning foydasi beqiyosdir. Chunki bolaning ham, katta kishining ham suvda suzganda bir necha emas, balki barcha mushaklari tizimi harakatga tushadi, binobarin, odam gavdasi bir butun holda mutanosib rivojlanadi.

Bejiz emaski, suzish bilan muntazam shug'ullanib kelayotgan bolaning bo'g'imlari harakatchan, mustahkam, bir me'yorda harakatlanadigan, paylari, mushaklari yaxshi taraqqiy etgan bo'ladi. Ayniqsa, odam gavdasining suvda gorizontol holda harakatlanishi, uning tik turib bajargan harakatlaridan ma'lum darajada farq qiladi. Binobarin, bolaning tik turib, yurib, yugurib bajargan mashqlari uning pay, mushak va bo'g'imlariga bir tomondan ta'sir ko'rsatsa, suvda suzib bajargan mashqlari unga ikkinchi tomondan ta'sir ko'rsatadi. Gavdaning raso va adl bo'lib rivojlanishida, ayniqsa, umurtqa pog'onasi qiyshayib qolishining oldini olishda suzishning ahamiyati juda kattadir. Shu sabab ham suzish umurtqa pog'anasi kasalliklarini davolashda keng tavsiya qilinadi.

Yana shuni ham ma'lum qilish joizki suzish odamning turli tuman, katta-kichik, kuchli va kuchsiz harakatlarini gorizontol vaziyatda bajarish natijasida yuzaga keladi. Binobarin odam mana shunday harakatlarni bajarish natijasida istalgancha erkin va uzoq, uyg'un bajarishi lozim. Shunda u o'z hatti-harakatlariga muayyan shaklni beradi. Buning uchun esa suzuvchining gavda tuzilishi mushaklarining mutanosib bo'lishi, bo'g'imlari o'z-tuzilishiga ko'ra istalgan harakatlarga bo'ysuna olishi kerak bo'ladi.

Odam organizmini chiniqtirish, uni har tomonlama rivojlantirish, harakat qobiliyati sifatlarini oshirish kabi salomatligini mustaxkamlashda zarurligi uchun ham suzish jismoniy mashqlar sifatida qo'llaniladi. Mana shularni nazarda tutgan xolda suzish har tomonlama jismoniy rivojlantirishning asosiy vositalaridan deyilishi bejiz emas.

Jumladan, suzish natijasida inson tanasidagi ichki a'zolari faoliyati yaxshilanadi: nafas olish bir maromda shakillanadi, yurakni qisqarishi faoliyati ortadi, tanada qon aylanish va moddalar almashinuvi tezlashadi. Buni suvni havoga nisbatan issiqlikni ko'proq o'tkazish, o'zida saqlash va ma'lum miqdorda havoga nisbatan zichligi hisobiga amalga oshadi, ya'ni issiqlikni o'tkazish va zichlik insonni tanasining tashqi qismiga bosim orqali ta'sir qiladi. Suzish, shunday jismoniy mashqki, u bilan shug'ullanayotganingda inson tanasi shakillanadi, ayniqsa o'spirin va yosh bolalar tanasining o'sishga olib keladi, sababi suzish vaqtida inson tanasi ma'lum darajada vazinsizlik va gorizontol holatida bo'ladi, shu vaqtda umrtqa pog'onasi vaqtinchalik yerni tortish kuchidan xolis bo'ladi, shu orqali umrtqa bo'g'imlari yukdan ozod bo'ladi, bu o'z navbatida inson tanasini ma'lum miqdorda cho'zilishiga olib keladi. Yana suzish insonni asab tizimiga ham ijobiy ta'sir qiladi: ortiqcha his-xayajonni va toliqishni qoldiradi, insonni o'z kuchiga ishonch xosil qiladi. Buni insonni tanasiga suv muhitini va jismoniy harakatni ijobiy ta'siri deb aytsa bo'ladi. Yuqorida aytib o'tkanimizdek, mazkur harakatlar tana a'zolarini faoliyatini shakillantiradi, yurak va nafas olish yo'llarini rivojlantiradi. Yana suvda ma'lum vaqt bo'lish inson tanasidagi haroratning doim bir xil bo'lib turishiga xizmat qiladigan fiziologik jarayonlarni rivojlantiradi. Organizmda chiniqishi ortadi, tashqi muhitdagi omillarni ta'siri kamayadi. Shu sababdan rejali suzish, shamollashga moyilligi ko'p insonlarga tavsiya qilinadi. Suzish jarayonida umuman olganda og'ir mashaqqatli mashqlar bajarilmaydi, shuning uchun suzish: ko'p o'tirib, turib ish qiladigan insonlarga ko'proq tavsiya qilinadi, ya'ni, aytib o'tkanimizdek u tanadagi toliqish, zo'riqishni oldini olishga va tana jismoniy o'z holatiga kelishiga ko'maklashadi. Muntazam suzish bilan shug'ullanish boshqa jismoniy mashqlarga nisbatan o'pkadagi gazlar almashinuvi kuchaytiradi. Mutaxassis olimlar shuni aniqlashganki, agar inson 240S ilqlikdagi suvda 3-5 daqiqa harakatsiz tursa, nafas olish chuqurligini ikki barobarga ortishi va moddalar almashinuvi 50-75% ko'tarilishini kuzatishgan. Shundan kelib chiqib, suzishni ortiqcha vazinli insonlarga tavsiya qilish maqsadga muvofiq ekanligini aytish mumkin. Suzish sportida kamdan-kam holatlarda inson biror a'zosi lat yoki jarohat olishi kuzatiladi. Shuning uchun ham insonni jismoniy sog'lom rivojlanishida suzish mashqlari barcha yoshdagilarga tavsiya qilinadi. Yuqorida keltiranimizdek inson

suvda bo'lganda, ma'lum darajada yer tortish kuchidan xolis bo'ladi va gorizontal holatda umrtqa diskleri ochiladi, bu esa inson tanasidagi modda almashinuvini jadallashtiradi, tanani tiklanish jarayonini tezlashtiradi. Bu jarayon hozirgi kundagi umrtqadagi osteoxondroz, umrtqa bukirligi va qomatdagi kamchiliklarni oldini olishga ko'maklashadi. Yosh bollarda umrtqa diskleridagi modda almashinuvi, ularni tez rivojlanish va bo'yini o'sishiga ijobiy ta'sir qiladi.

Sog'likni tiklash maqsadida suzish bilan shug'ullanuvchilarga hech qanday vazifa belgilanib berilmaydi, ya'ni ma'lum masofani belgilangan vaqtda suzib o'tish, shunga o'xshash ma'noda, balkim ulardagi zo'riqish, toliqish, shunga o'xshash alomatlarini suzish orqali yengib o'tish maqsad qilinadi. Shu bilan birgalikda suzish inson organizimi faoliyatini yaxshilaydi, uni ishga layoqatini oshiradi va uyqini yaxshi bo'lishini ta'minlaydi. Bu natijaga erishish uchun o'rtacha yoki sekin tezlikda suzish kifoya qiladi. Suzishni bilganlarga, mazkur tezlik yurish bilan barobardek, ya'ni hech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi. Suzish bilan shug'ullanuvchilar o'zini sog'ligini (bir yilda kamida bir marotaba tavsiya qilinadi) va jismoniy (vazn, bo'y, gavda qafasi) rivojlanishini sog'lomlashtirish joylarida tekshirtirishi lozimdir. Suvga tushishdan oldin dermatologlar bilan ham suhbatlashish maqsadga muvofiq bo'ladi. Undan tashqari suvda inson o'z o'zini nazorat qila bilishi lozim.

Bizning nazdimizda sog'liqni rivojlantirish maqsadida ko'krakda krol va brass usullari bilan suzish maqsadga muvofiqdir. Mazkur usulda suzish o'rta yoshdagi va yoshi kattalarga ko'proq tavsiya qilinadi, sababi suzish jarayonida kam harakat talab qilinadi va nafas olish yo'llarini shakllantirish uchun yaxshi mashq hisoblanadi. Suzish jarayoni kamida 20-30 daqiqa davom etishi lozim, shundagina mashq ta'siri bilinadi. Shu vaqt davomida mushaklar bir maromda harakatlanadi va rivojlanadi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, kim yoshligidan suzish bilan shug'ullanayotgan bo'lsa, ularning qomati to'g'ri shakillanganligi va sog'ligi boshqalarnikiga nisbatan yaxshiroq, ya'ni organizm kasalliklarga chidamliligi kuzatiladi. Sog'lik maqsadida suzgan insonda, suzish ta'siri 48 soatdan 72 soatgacha saqlanadi. Demak, shundan kelib chiqib maksimal samara olish uchun, suzish bilan kamida hafta davomida 2 yoki 3 marotaba shug'ullanish tavsiya qilinadi. Yozgi tatil vaqtida bo'lsa, hafta davomida 4 yoki 5 marotaba suzish tavsiya qilinadi, bu esa tanani maksimal rivojlanish uchun asos bo'ladi.

Mamlakatimizda suzish dars sifatida jismoniy tarbiya instituti va oliy o'quv yurtlarining o'quv dasturiga va jadvaliga kiritilgan. O'rta maktab oliy va o'rta maxsus bilim yurtlarining jismoniy tarbiya buyicha o'quv dasturlarida majburiy fakultativ kurs sifatida o'rin olgan. Oliy ta'lim muassasalari sharoitga qarab jismoniy tarbiya darslarida suzishga o'rgantish buyicha mashg'ulotlar olib borilmokda. Yoz oylarida ochiq suv havzalarida va bolalar dam olish oromgohlarida suzish musobaqalari o'tkazilmoqda. Bu ishlarning barchasi davlat ta'lim standarti va dasturlarga muvofik tasdiqlangan rejalar asosida olib boriladi. Chunki jismoniy tarbiya tizimida suzish asosiy o'rinlardan birini egallab kelmoqda.

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya dasturlariga suzishni kiritilganligini sababi suzishdagi tarbiyaviy ishlar butun mashg'ulot jarayonida olib borilib, talabalarning jamoaviy ruhida, ongli, intizomli, tashabbuskor, matonatli jasur, dadil va irodali bo'lib o'sishda katta ta'siri kuzatiladi, bugungi kunda "Sog'lom bola" tarbiya qilishda mazkur sport turining ahamiyati katta. Bejiz mamlakatimiz yurtboshi I.A.Karimov 2014 yilni "Sog'lom bola" yili deb e'lon qilmadi. Sababi sog'lom boladan kelajakda yetuk, raqobatbardosh mutaxassis tarbiyalanadi, eng asosiysi mamlakatimiz istiqbolini rivojlantirishga o'z xissasini qo'shishga intiladi.

Adabiyotlar:

1. Botirov B. Suzish texnikasiga o'rgatish. Ilmiy ommabop nashr. Farg'ona, 2009.

2. Vikulov A.D. Plavanie: Programmi pedagogicheskix universitetov i institutov. – M.:1996.
3. Yegorov A.V. Nurmatov F.A. Suzish va uni o'qitish metodikasi. Ma'ruza matnlari. – T.: 2002 y.
4. Orexova A.V. Differensirovanniy podxod pri izuchenii dissipliny «Plavanie» studentami razlichnykh sportivnykh spetsializatsiy: Avtref.dis. ...kand.ped.nauk / A.V. Orexova. – SPb., 2002. – 21 s.
5. Sobirova O.A. “Suzish” medesina nashriyoti. – T.: 1993
6. Sportivnoe i voenno-prikladnoe plavanie: Uchebnik / Pod red. prof. O.V. Novosel'seva. – SPb.: VIFK, 2005.– 584 s.

РЕЗЮМЕ

Inson tanasining suvda hech qanaqangi tayanchsiz muallaq turishi suzishning alohida jihatlaridan biri hisoblanadi. Bunday jihatlar insonni quruqlikdagi harakatlanish imkoniyatlarini oshiradi va tana a'zolarini rivojlanish imkoniyatlariga ta'sir etadi. Sog'lom avlod tarbiyasida suzishning ahamiyati juda kata, shu sababdan maqolada sog'lom avlod tarbiyalashda suzishning ahamiyati o'rganilgan.

РЕЗЮМЕ

Одной из особенностей плавания является то, что человеческое тело висит в воде без какой-либо поддержки. Такие аспекты повышают способность человека передвигаться по суше и влияют на возможности развития частей тела. Важность плавания в воспитании здорового поколения очень высока, поэтому в статье исследуется важность плавания в воспитании здорового поколения.

SUMMARY

One of the special features of swimming is that the human body hangs in the water without any support. Such aspects increase a person's ability to move on land and affect the developmental capabilities of body parts. The importance of swimming in raising a healthy generation is very high, so the article explores the importance of swimming in raising a healthy generation.

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ

Хуррамов Э.Э.

ТВЧДПИ Мактабгача таълим кафедраси ўқитувчиси

Таянч сўзлар: инновация, инновацион тизим, ўқитувчи шахси, таълим сифати, мониторинг, кўникма, малака, жисмоний тарбия, фаолият, хориж тажрибалари.

Ключевые слова: инновация, инновационная система, личность учителя, качество образования, мониторинг, умения, навыки, физическая культура, деятельность, зарубежный опыт.

Key words: innovation, innovation system, teacher's personality, quality of education, monitoring, abilities, skills, physical culture, activities, foreign experience.

Олий таълим муассасаларида инновацион жараёнларни ривожлантириш ҳар бир мамлакат таълим тизимидаги ўзига хос хусусиятлар ва қонунчилик базасига таянган ҳолда амалга оширилади.

Ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлаш масалаларига илмий нуқтани назардан ёндашиш хорижда ХХ асрнинг 50-йилларидан бошланган бўлиб, аксарият тадқиқотларда олий таълим тизими ва уни амалга оширувчи таълим муассасалари мисолида таҳлил қилинган. Жисмоний тарбия ўқитувчиларини педагогик фаолиятга тайёрлаш масалалари таълим муассасаларида инновацион технологияларни жорий этиш масалалари билан ҳамоханликда ёритилган.

Европа Иттифоқи таркибидаги мамлакатларнинг барчасида ҳам инновациялар-